

Саттаркулов Д.Б. Имарова Р.А.

КОРОНАВИРУС ПАНДЕМИЯСЫНЫН ДҮЙНӨЛҮК
ЭКОНОМИКАГА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Саттаркулов Д.Б. Имарова Р.А.

ВЛИЯНИЕ КОРОНАВИРУСНОЙ ПАНДЕМИИ
НА МИРОВУЮ ЭКОНОМИКУ

D. Sattarkulov R. Imarova

THE IMPACT OF THE KORANAVIRUS PANDEMIC
ON THE WORLD ECONOMY

УДК: 339.976.2

Коронавирус эпидемиясы дүйнөдө компаниялардын жана керектөөчүлөрдүн бүтүндөй өнөр-жай жана жүрүм-турум моделдерин өзгөртүшү мүмкүн. Дүйнө экономикасына COVID-19 коронавирусу менен ооруган адамдардын санына караганда, корккон адамдардын саны күчтүүрөөк таасир этет. Коркуу адамдардын жүрүм-турумун өзгөртөт жана ал ким чечим кабыл алса, ошолордун жүрүм-турумун өзгөртөт. Вирустан коркуу дүйнөлүк экономикадагы суроо-талап, сунуштарды өзгөртөт. Мында, дүйнөлүк өндүрүштүн төмөндөшүнө алып келген Кытайдагы өндүрүштүн токтоп калышына таасирин тийгизет. Бүгүнкү күндө дүйнөлүк өндүрүштөгү Кытайдын үлүшү болжол менен 25%ды түзөт. Онлайн сатып алууга өтүү кызматкерлерди аралыктан иштөө режимине которуу сыяктуу эле узак мөөнөттүү багыт (тренд) болушу мүмкүн. Өнүгүп келе жаткан рынокторго коронавирустун таасири ресурстарга болгон талаптын төмөндөшү болуп саналат. Жез сыяктуу сырьёлорго суроо-талаптын төмөндөшү, өндүрүштү кайрадан жандандыруу менен жоготууларды калыбына келтириши мүмкүн. Бул «топтолгон» суроо-талаптар келечектеги бааларга таасирин тийгизет.

Негизги сөздөр: коронавирус эпидемиясы, карантин, дүйнөлүк өндүрүш, аралыктан иштөө, онлайн соода, инфляция, кризис.

Эпидемия коронавируса может изменить всю отрасль и модели поведения компаний и потребителей по всему миру. На мировую экономику больше влияет количество людей, которые боятся COVID-19, чем количество людей, инфицированных коронавирусом. Страх меняет поведение людей, и он меняет поведение тех, кто принимает решения. Страх перед вирусом изменит спрос и предложение в мировой экономике. В то же время это повлияет на прекращение производства в Китае, что привело к снижению мирового производства. Сегодня доля Китая в мировом производстве составляет около 25%. Переход к онлайн-покупкам может быть долгосрочной тенденцией, как и переход сотрудников на удаленную работу. Воздействие коронавируса на развивающиеся рынки - снижение спроса на ресурсы. Снижение спроса на сырье, такое как медь, может компенсировать потери за счет возобновления производства. Этот «концентрированный» спрос повлияет на будущие цены.

Ключевые слова: эпидемия коронавируса, карантин, падение мирового производство, удаленная работа, онлайн торговля, инфляция, кризис.

The coronavirus epidemic can change the entire industry and the behavior of companies and consumers around the world. The

world economy is more affected by the number of people who are afraid of COVID-19 than the number of people who are infected with the coronavirus. Fear changes people's behavior, and it changes the behavior of those who make decisions. Fear of the virus will change the supply and demand in the global economy. At the same time, it will affect the cessation of production in China, which has led to a decline in world production. Today, China's share in world production is about 25%. The shift to online shopping can be a long-term trend, as the employees' shift to a distant work. The impact of the coronavirus on emerging markets is lower demand for resources. Lower demand for raw materials such as copper could offset losses by resuming production. This «concentrated» demand will affect future prices.

Key words: coronavirus epidemic, quarantine, global production, remote work, online trading, inflation, crisis.

Дүйнө экономикасына COVID-19 коронавирусу менен ооруган адамдардын санына караганда, корккон адамдардын саны күчтүүрөөк таасир этет. Коркуу адамдардын жүрүм-турумун өзгөртөт жана ал ким чечим кабыл алса, ошолордун жүрүм-турумун өзгөртөт. Вирустан коркуу дүйнөлүк экономикадагы суроо-талап, сунуштарды өзгөртөт. Мында, дүйнөлүк өндүрүштүн төмөндөшүнө алып келген Кытайдагы өндүрүштүн токтоп калышына таасирин тийгизет. Бүгүнкү күндө дүйнөлүк өндүрүштөгү Кытайдын үлүшү болжол менен 25%ды түзөт. 2003-жылы кадимки пневмония (өпкөгө суук тийүү) күч алган учурда КЭРдин бул көрсөткүчү болгону 11% болчу. Бүгүнкү күндө Кытай дүйнөлүк камсыз кылуу түйүндөрүнүн бири болуп саналат. Ошондуктан Кытайда өндүрүштүн токтошу дүйнөдөгү экономикалык жигердүүлүктү төмөндөтөт, ошондой эле жеткирип берүү чынжырына кирген башка компаниялардын өндүрүмдүүлүгүнө таасир этет. Адамзат өзүнүн тарыхында, миндеген, миллионго жеткен адамдардын өмүрүн алган эпидемиялык алааматтар менен бир нече жолу кагылышкан. 2003-2008-жылдары Эбола лихорадкасынын жайылышы, 2009-2010-жылдардагы «чочко тумоосу (грипп)» – бул акыркы 120 жылдагы толук тизме эмес.

Статистиканы эске алганда, 2020-жылдын башындагы эпидемиологиялык көйгөйлөр, SARS (ка-

туу, курч респиратордук синдром) эпидемиясына салыштырмалуу көбүрөөк масштабдуу болушу мүмкүн. Бул эпидемия дүйнөгө ИДПнын маанилүү сандык төмөндөөсүнө же рыноктун туруксуздуулугуна алып келген жок. Коронавирустун экономикага тийгизген таасири дүйнөлүк ИДПда 0,5% деп бааланган 1968-жылдагы гонконг тумоосунан (грипп) да көбүрөөк таасир этиши мүмкүн.

Ошол эле учурда, азыркы эпидемия 1968-жылдагы көрсөткүчкө жетээри күмөн, башкача айтканда, анда 500 млн адам ооруп, 4 миллион адам каза болгон. Жаңы вирус жай таркалат (1968-жылы алгачкы учур катталгандан бир ай өткөндөн кийин ооругандардын саны 2020-жылдын январынын акырындагыдай 20 000 эмес, анда 500 000 болгон). Туура, өлгөндөрдүн бүгүнкү көрсөткүчтөрү (өлгөндөрдүн жана толук сакайып чыккандарга өлгөндөрдүн катышы жалгыз акылга сыярлык көрсөткүч, башка факторлор маанилүү эмес) абдан жогору – 8%дын тегерегинде. Бул көрсөткүчтүн динамикасында тездик менен төмөндөгөн тренд көрүнүп турат жана баарынан мурда анын жыйынтык деңгээли 3-4% дан жогору болбойт, бирок бул Гонконг тумоосуна (грипп) караганда жаңы вирус дүйнөлүк экономика үчүн анча коркунучтуу эмес дегенди билдирбейт. Тескерисинче, биринчиден 1968-жылы эч ким бүгүнкү күндөгүдөй экономикага олуттуу таасир тийгизген, активдүү карантиндик чараларды көргөн эмес. Экинчиден, 1968-жылдагыга караганда, вирус пайда болгон Кытайдын жана башка өлкөлөрдүн эл аралык эмгекти бөлүштүрүүдөгү үлүшү азыркы учурда бир топ жогору. Үчүнчүдөн, 50 жыл мурдагыга караганда, бүгүнкү күндө рыноктор дүрбөлөндүү реакцияга бир топ жакын.

2020-жылдын январь айынын ортосунда Ухань вирусунун жайылышы Кытайдын өзү үчүн да коркунуч катарында каралган. Рыноктор экономиканы колдоо боюнча өлкөнүн зор мүмкүнчүлүгүн эске алып жана Кытай бийлиги тарабынан кабыл алынган активдүү чараларды негизинде анчалык көп тынчсызданган жок.

Дүйнөлүк экономиканын жалпы контекстинде Кытайдын экономикасынын басаңдашы ыктымал, бирок жеңип өтө турган иш-чара каралган. Өлкөнүн ресурстарын эске алуу менен, инвесторлор, мамлекеттик тапшырыктар, ар кыл деңгээлдеги ишканаларды колдоо, ошондой эле Кытайдын элдик банкы тарабынан монетардык саясаттын начарлашы экономиканын өсүү темпин колдоого алаарына ишенишкен. Ал тургай биринчи кварталдагы өсүш темпинин 3-3,5% га төмөндөшү, экинчи кварталдагы 4%га чейин калыбына келтирүү мүмкүнчүлүгү менен алгылыктуу жоготуулар катары кабыл алынган. Аларды өлкөнүн

жана ар кайсы өлкөлөрдөгү фискалдык жана монетардык колдоо чараларын сунуштай ала турган, борбордук банктарынын күч-аракеттери менен компенсациялоого болот эле. Вирустун дүйнө жүзүнө акырындык менен жайылышы жана атап айтканда, февралдын аягында Италияда контролдоого мүмкүн болбой, курчуп кетиши инвесторлор үчүн өтө тез таасир эткендей болуп калды.

Жогорку кирешелүү активдерди да, рынокто жаңыдан өнүгүп келе жаткан кичинекей эле «шок» алардын олуттуу өсүшүнө таасир эте турган, кирешеси өтө төмөн болгон облигацияларды да чочутту.

Улуу депрессиянын башталышы менен салыштырууга болбогон, февралдын акыркы жумасында базарлардагы соода төмөндөө темпин көрсөтөт. Көптөгөн индексүү эмес, ири инвесторлор төмөндөөнүн башталыш учуруна өтө күчтүү инвестицияларды тартышкан үчүн, абал өтө курчуп кетет. Анда «бир нерсе болуп кеткенче», «мүмкүн өсөт», «кеч болуп калганча баарын сатып жиберүү керек» – деген сыяктуу нерв оюндары башталып, кирешелүү позицияларды жабууну каалоо пайда болот.

Кандайдыр бир, коррекциялоо башталган учурда, коронавирус жок эле, дүйнөлүк рыноктор өтө кымбат болгондугун моюнга албай коюуга болбойт. Тобокелдик-сыйлыктары «кризистик зоналарга» киргизилбесе да, акциялар жана карыздар боюнча алганда жылдык 2%дан кем эмес деңгээлде болгон. Карыздар рыногундагы тобокелчилик эң төмөнкү деңгээлде турган. Демек, аны оңдоонун орчундуу себептери бар. Ошол эле учурда, Уоррена Баффеттин акылга сыярлык кеңешине ылайык, инвесторлор рыноктун келечегин баалоодо, узак мөөнөттүү кырдаалга көз салууга тийиш. Айлар жана жылдардан кийин эч кандай өзгөрүүлөр болбой күчүндө болсо, базардагы бардык төмөндөөлөр убактылуу гана оңдоолор болуп калат. Алар кыска убакыттын аралыгында сатып алынат, бул жакшы активдерди мурункуга караганда арзан сатып алуу мүмкүнчүлүгүн билдирет.

Узак мөөнөттүү кырдаалдын көз карашында, эч кандай өзгөрүүлөр болбойт. Эпидемия (ал тургай пандемия) мурдагылардай эле бүтөт, экономика үчүн 5000би же 500 000би канча адам өлгөндүгү маанилүү эмес, булар узак мөөнөттүү кырдаалга таасирин тийгизбеген сандар.

Албетте, эпидемия өндүрүштүн токтошу, кызмат көрсөтүү деңгээлинин төмөндөөсү, жеткирүү түйүндөрүнүн жетишсиздиги сыяктуу олуттуу көйгөйлөрдү жарата берет. Эпидемиядан зыян тартуу 2020-жылы Кытайдын ИДПсынын өсүү тездигинин кескин төмөндөшүнө жана өлкөдөгү банкротчулуктун кескин өсүшүнө алып келиши мүмкүн.

Башка өлкөлөрдө кырдаал окшош болушу мүмкүн, ошол эле Италияда да, эпидемия катуу кризиске алып келиши мүмкүн, ал эми экономикасында туризм чоң роль ойногон кичинекей өлкөлөрдө эпидемиянын өсүшү экономикалык кыйроого алып келиши мүмкүн. Бирок эпидемия физикалык товарларга болгон суроо-талаптарга таасирин тийгизбейт (тескерисинче аны кайра көбөйтөт): өндүрүш кубаттуулугуна таасир этпейт (бул согуш эмес); эмгек ресурстарына таасирин тийгизбейт (канчалык оор болбосун, өлгөн карылардын пайызына караганда, эмгекке жарамдуу курактагы адамдардын өлгөн пайызы өтө төмөн).

Дагы бир көңүл бура турган нерсе, аймактык экономиканын дүйнө жүзү үчүн мааниси жана жергиликтүү бийлик органдарынын натыйжалуу карантиндик чараларды көрө алышы.

Ооба, Африка өлкөлөрүндө эпидемиянын жайылышы бул өлкөлөр үчүн чоң коркунуч туудурат жана алар менен транспорттук байланышы бар өлкөлөр үчүн да маанилүү. Бирок, мындай (жалпысынан айтканда коркунучтуу) кырдаал дүйнөлүк экономикада олуттуу коркунуч болуп эсептелинбейт, ал Африка өлкөлөрүнөн көз каранды эмес.

Ошол эле учурда эпидемиянын аякташы, эркин транспорттук байланыштардын ачылышы, бардык ишканалардын иш башташы олуттуу талапка жооп берген учурга дал келет жана суроо-талапка абдан жакшы кабар болушу мүмкүн.

Ушул жагдайда дүйнөдөгү ири мамлекеттердин финансы органдары манетардык саясатты жумшартуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту жана аны 2020-жылдын биринчи жарымындагы экономикалык жоготууларды ордуна коюу темпине колдонушат. Кытай жана Гонконг бийлиги кирешесин жоготкон жарандарга жана ишканаларга компенсация төлөп бере башташты.

Жумшак манетардык саясаттын шартында базарларда эски бааларды издөөгө себеп болбойт. Бул шартта (2020-ж аягынан дуушар болдук) өзүнүн портфелин кандай гана баа болбосун жойгон акылга сыйбаган көрүнүш. Балким сизге ийгиликтүү болушу мүмкүн, активдерди арзаныраак сатып алсаңыз болот, бирок аларды сатып алууга убакыт келип жеткенин кайдан билесиз?

Албетте, бизнес запастардын көлөмүнө тынчсызданат. Жаңы жылга карата кытай комплекттерин колдонгон компаниялар жылдын башка учурларына караганда, көбүрөөк запаска ээ болушу мүмкүн. Кимдир-бирөө жеткирүү түйүндөрүн өзгөртө алышы мүмкүн, бирок мурда жылдагы АКШ менен Кытайдын ортосундагы соода чагагы буга убакыт талап кылынаарын көрсөттү. Бул чаралар Кытайдагы иштин ток-

тошунун таасирин азайтууга жардам берет, бирок ордун толук толтура албайт. Технологиялар көйгөйлөрдүн айрымдарын жумшартышы мүмкүн. Кимдир-бирөөлөр, мисалы: экономисттер үйдөн эле иштей алышат. Башкача айтканда, дүйнөлүк экономиканын бир бөлүгү карантинде да иштей алышат. Бул терс эффекттерди жокко чыгара албайт, бирок азайтуунун жолу болуп эсептелинет. Ал эми суроо-талаптар кандай болуп жатат? Коркуу белгилүү бир кызмат көрсөтүүлөргө болгон суроо-талапты төмөндөттү. Кытайда элдер соода борборлоруна, кинотеатрларга ж.б. жайларга барбай калышты. Саякатка болгон суроо-талап дүйнө жүзү боюнча төмөндөдү. Ошол эле учурда, кээ бир жерлерде онлайн соода өсүп жатат. КЭРде тармактык компьютердик оюндарга болгон суроо-талап жылдык эсептөөдө 40% га өстү. Үй-бүлөсү менен үйдө болгон адамдар бир нерсеге менен алагды болуш керек эле. Онлайн-экономика эң жакшы алаксытат. Бул учурдагы кырдаалдын типтүү эмес пневмония учурунан негизги айырмачылыгынын бири. Интернет-дүкөндөрүнүн өсүшү эпидемиянын суроо-талапка тийгизген таасирин азайтат. Тиги же бул компаниянын суроо-талабына тийгизген таасири анын саткан нерсесине көз каранды. Люкс бренддер жапа чегип жатышат. Мындай товарларды интернеттен сатып алышпайт. Кымбат баалуу дүкөнгө баруу, дүкөндөн ырахат алуунун бир бөлүгү болуп саналат. Бирок негизги товарлар үчүн, онлайн соодага өтүү узак мөөнөттүү тренд болушу мүмкүн.

Эпидемиянын жалпы жыйынтыгы болуп глобалдык инфляциянын төмөндөшү эсептелинет. Бул сырьелорго суроо-талаптын төмөндөшү ага болгон баанын төмөндөшүнө алып келгендиги менен байланыштуу.

Кызматтарга (мисалы, мейманканаларга) суроо-талаптын аздыгы, жок дегенде, кыска мөөнөткө алардын баасынын төмөндөшүнө алып келиши мүмкүн. Теория жүзүндө жеткирүү түйүндөрүндөгү көйгөйлөрдаяр продукциянын баасын көтөрүшү мүмкүн.

Бирок, негизинен бизнесте убактынчалык жеткирүү көйгөйлөрү болсо, товарлардын баасын көтөрүүгө шашылбайт. Эгерде компания вирустун бир же эки айга эле көйгөй жаратышын билсе, анда мындай кыска убакыт үчүн бааны көтөрүү менен сатып алуучуларды капалантпайт эле. Белгилей кетүүчү нерсе, АКШ менен Кытайдын ортосундагы соода согушунда америкалык компаниялар соода алымдарын төлөө үчүн сатуу бааларын көтөрүшкөн жок. Коронавирус экономикага узак мөөнөттүү өзгөрүүлөрдү киргизиши мүмкүн. «Вирус бир нече аптадан кийин басаңдай баштайт» – деген үмүт бар. Эпидемия басаңдай баштаганда вирустун коркунучу да төмөндөйт. Бирок, үч

узак мөөнөттүү ачык жыйынтык бар:

Биринчиси, дүйнөлүк жеткирүү түйүндөрүнүн алсыз жактары аныкталды. Технологиянын өсүшү ансыз деле өндүрүштү локалдаштырууга түрткөн. Өндүрүштү керектөөчүлөргө жакын жайгаштыруу чыгындыларды азайтат. Бул локализация процесси табигый жол менен кетип жаткан.

Экинчи жыйынтык: Аралыктан иштөөгө туура келген адамдарга бул жагышы мүмкүн. Компаниялар күтүлбөгөн жерден кызматкерлердин жумушту үйдөн мыкты өздөштүрүшкөндүгүн байкашат. Иштөө адаттарын өзгөртүү кеңсе кыймылсыз мүлкүнө, транспортко жана технологияга болгон талапты өзгөртөт.

Үчүнчү, узак мөөнөттүү натыйжа – онлайн соода-сатыктын өсүшү. Ал буга чейин эле дүйнөнүн көпчүлүк өлкөлөрүндө орун алган. Эпидемия доорунда

онлайн соода кылууга көнүп калган адамдар, ал бүткөндөн кийин, эски соода ыкмасына кайтып барууну каалабашы мүмкүн. Бул жердеги маанилүү жагдай, экономикалык маалыматтар муну байкабашы мүмкүн. Эгерде статистика онлайн сатууну анча баалабаса, анда керектөө чыгымдары мурдагыга караганда азыраак сезилиши мүмкүн.

Адабияттар:

1. Ахунов А.М. Пандемия COVID-19 как вызов для постсоветских стран Центральной Азии. Международная аналитика. 2020;
2. Интернет ресурсы.
3. Умуралиева А.Ш., Абдивап кызы У. Формирование туристских дестинаций как фактор устойчивого развития региональной экономики. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2019. №. 11. С. 77-81.